

Vol 2 Issue 9 March 2013

Impact Factor : 0.1870

ISSN No :2231-5063

Monthly Multidisciplinary
Research Journal

Golden Research

Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

IMPACT FACTOR : 0.2105

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2230-7850

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken, Aiken SC 29801	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Department of Chemistry, Lahore University of Management Sciences [PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya [Malaysia]	Catalina Neculai University of Coventry, UK	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus Pop	George - Calin SERITAN Postdoctoral Researcher	Nawab Ali Khan College of Business Administration

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University, Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU, Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play (Trust),Meerut	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Ph.D , Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra
	Sonal Singh	

**Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.net**

लिंग गुणोत्तराच्या प्रमाणातील असमतोल : एक समस्या

SUNIL M. JADHAV

I/C Principal – Assit. Professor J.B.S.P.M'S Arts & Science College ,
Patoda Tal. Patoda Dist. Beed (M.S.)

सारांशः

“ यत्र नार्यस्तु पुज्यते, रमन्ते तत्र देवताः” अशा प्रकारे स्त्री सन्मान, गौरव, आदर तथा पुजा करण्याची समृद्ध परंपरा तथा संस्कृती लाभलेल्या देशात पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांची संख्या घटते आहे. ही सातत्यपूर्ण घटना आहे. अलीकडील काळात ही चिंताजनक बाब समस्येचे स्वरूप धारण करीत आहे. या बाबीचा समाजशास्त्रीय परिप्रेक्ष्यातून चिकित्सा तथा वेध घेण्याचा प्रयत्न केला आहे. या अभ्यासास पुरक असणारी माहिती संकलीत करण्यासाठी याठिकाणी द्वितीयक स्त्रोतांचा अवलंब केला आहे. यामध्ये प्रामुख्याने संदर्भग्रंथ ,नियतकालिके, जनगणना-2011 यांचा समावेश आहे. स्त्री – पुरुषांचे प्रमाण संतुलीत राहण्यासाठी शशासकीय स्तरावरून राबविण्यात येणा-या धोरणांना समाजातून उत्तम प्रतिसाद प्राप्त झाला तरच समाजाचे ‘स्थायी’ स्वरूप अबाधित राहू शकणार आहे.

KEYWORDS :-

लिंग गुणोत्तर, लिंग गुणोत्तराच्या प्रमाणातील असमतोल-कारणे.

प्रस्तावना :-

मानवी समाज धारणेसाठी तथा त्यास स्थायीत्व प्राप्त होण्यासाठी सदस्यांची नितांत आवश्यकता असते. स्त्री आणि पुरुषांच्या माध्यमातून या बाबीची निरंतरपणे पूर्तता होत असते. किंबहुना स्त्री आणि पुरुष हे मानवी समाज रूपाची रथाची चाकेच आहेत. निकोप आणि सदृढ अशा समाजधारणेसाठी लोकसंख्येतील स्त्री आणि पुरुषांच्या प्रमाणाचा नैसर्गिकरित्याच समतोल राखणे ही अट स्वभाविकपणेच असते.

भारताच्या संदर्भाने स्त्री- पुरुष प्रमाणाच्या समतोलाचा विचार करावयाचा झाल्यास असे दिसते की, इ.स. 1901 पासून ते इ.स. 2011 पर्यंतच्या जवळपास जनगणनेत (अपवाद इ.स. 1951,1981,2001 व 2011) एकुण लोकसंख्येतील पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांचे प्रमाण, काही प्रमाणात का होत नाही सातत्याने घटते. सातत्याने घटते आहे. आंध्रप्रदेश, तामिळनाडू, पोंडिचेरी, ओरिसा, केरळ, छत्तीसगढ आणि पूर्वोत्तर राज्यांमध्ये हा समतोल संतुलीत पाहवयास मिळतो मात्र दिल्ली, चंदीगढ, दमनदीव, दादरा नगर हवेली आणि जवळपास उर्वरीत सर्वच राज्यांमध्ये कमी – अधिक प्रमाणात हा असमतोल एक प्रमुख समस्या म्हणून पुढे आला आहे.

अभ्यासाचे महत्व :-

जगामधील प्राचीन तथा समृद्ध संस्कृती पैकी एक संस्कृती लाभलेल्या भारताची जगास स्त्रियांच्या मानसन्मानाची ओळख सर्वश्रुत आहे. मात्र गेल्या काही शतकामध्ये स्त्री अस्तित्वाची जाणीवपूर्वक रित्या केलेली घसरण आणि सातत्याने प्रमाणातील दिसून आलेला असमतोल या घटना सदृढ तथा निरंतर समाज धारणेसाठी निश्चितच चिंताजनक आहेत,विचारविनिय आहेत तद्वतच अभ्यासनीय देखील आहेत. या समस्येतून समाजात अनेकविध प्रश्न,अडचणी तथा समस्या निर्माण होणार आहेत या साठी या सामाजिक घटनेचा गांभिर्याने विचार व्हावयास हवा तद्वतच ठोस उपाययोजना हवी ! दृष्टीने या शोधनिबंधाचे महत्व प्रतिपादन करता येईल.

अभ्यासाचे उद्दिष्ट्ये :-

- 1) लिंग गुणोत्तर या संकल्पनेचे आकलन
- 2) भारताच्या लोकसंख्येतील स्त्रियांच्या घटत्या प्रमाणाचा अभ्यास करणे.
- 3) भारताच्या लोकसंख्येतील स्त्री – पुरुष प्रमाणातील वाढत्या असमतोलाची कारणमिमासा करणे.

संशोधन पध्दती :-

अभ्यास विषयाच्या संदर्भातील तथ्य तथा माहिती संकलीत करण्यासाठी याठिकाणी द्वितीयक स्रोताचा अवलंब करण्यात आला आहे. यामध्ये विविध संदर्भग्रंथ, नियतकालिके, भारताची जनगणना – 2011, संशोधन पत्रिका इत्यादींचा प्रामुख्याने समावेश आहे.

लिंग गुणोत्तर :-

व्यक्तीचे लिंग हे तिचे स्पष्टपणे आणि अगदी सहजगत्या ओळखू येणारे वैशिष्ट्ये आहे. लोकसंख्येची लिंगपरत्वे रचना करताना प्रत्येक व्यक्तीस स्त्री किंवा पुरुष या दोन वर्गांपैकी संबंधित वर्गात अंतर्भूत केले जाते. अशा स्वरूपाने केलेल्या लिंगरचनेचे विश्लेषणदेखील दोन अगदी सोप्या परिमाणांच्या साहाय्याने केले जाते. यामधील पहिले परिमाण प्रकार म्हणजे स्त्री – पुरुषांचे शक्य प्रमाण उदा. – एखाद्या ग्रामाच्या एकूण 1000 लोकसंख्येमध्ये 510 पुरुष तर 490 स्त्रिया आहेत म्हणजेच 51 टक्के पुरुष तर 49 टक्के स्त्रिया होत हे अगदी लिलया समजते. तर दुसरा परिमाण प्रकार म्हणजे लिंग गुणोत्तर होय. सामान्यपणे एकूण लोकसंख्येतील स्त्रियांच्या संख्येतील पुरुषांच्या संख्येने भाग देऊन व ज्ञ = 1000 ने गुणाकार करून लिंग गुणोत्तर निश्चित करण्याची पध्दती आहे.

$$\text{लिंग गुणोत्तर} = \frac{\text{स्त्रियांची संख्या}}{\text{पुरुषांची संख्या}} \times K$$

या सूत्रानुसार जनगणना – 2011 च्या लोकसंख्येचे लिंग गुणोत्तर पुढीलप्रमाणे काढता येईल

$$\begin{aligned} \text{एकूण लोकसंख्या} &= 1,210,193,422 \\ \text{पुरुष} &= 623,724,248 \\ \text{स्त्रिया} &= 586,469,174 \\ K &= 1000 \end{aligned}$$

$$\text{लिंग गुणोत्तर} = \frac{586,469,174}{623,724,248} \times 1000$$

$$= 940.26$$

याचा अर्थ जनगणना – 2011 अन्वये भारतामध्ये दर 1000 पुरुषांमध्ये 940 स्त्रिया आहेत.

लिंग गुणोत्तराच्या प्रमाणातील असमतोल :-

भारतामध्ये विसाव्या शतकाच्या प्रारंभापासून विशेषतः स्वातंत्र्योत्तर काळामध्ये स्त्री – पुरुष प्रमाणातील सामाजिक अंतराची दरी कमी करण्याच्या हेतुन कमी – अधिक प्रयत्न सातत्याने सुरू आहेत. असे असले तरी सातत्याने पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांचे प्रमाण घटत आहे, ही वास्तवता आहे.

टेबल क्रमांक –1: भारतातील लिंग गुणोत्तर इ.स. 1901 ते 2011

अ.क्र.	जनगणना वर्ष	लिंग गुणोत्तर (दर 1000 पुरुषांमध्ये)
1	1901	972
2	1911	964
3	1921	955
4	1931	950
5	1941	945
6	1951	946
7	1961	941
8	1971	930
9	1981	934
10	1991	927
11	2001	933
12	2011	940

वर दर्शवलेल्या तक्त्या मधील सांख्यिकीय माहितीकडे केवळ आकडेवारी म्हणून दुर्लक्ष करणे आता शक्य नाही कारण यामधून समाजात निर्माण झालेली सामाजिक दरी, विषमता, असमतोल आणि दिवसेंदिवस या संदर्भातील वाढत असलेले अंतर, या गोष्टींचा विचार करावयास भाग पाडणारी स्थिती वरील तक्ता निश्चित अर्थाने दर्शवतो आहे.

इ.स. 1901 पासूनच्या जवळपास जनगणनेत पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांचे प्रमाण कमी आहे किंबहुना दर जनगणनेत हे अंतर काही पॉइंटसनी का होईना वाढत आहे.अपवाद इ.स. 1951 (1 पॉइंट), इ.स. 1981 (4 पॉइंटस) इ.स. 2001 (6 पॉइंटस) आणि इ.स. 2011 (7 पॉइंटस) या जनगणनेमध्ये तत्पूर्वीच्या जनगणनेच्या तुलनेने स्त्रीयांचे प्रमाण अत्यल्प प्रमाणात वृद्धीगत झालेले दिसते मात्र याठिकाणी केंव्हाही भारताचे लिंग गुणोत्तराने 1000 ला पार केलेले नाही.

याच्याही पलीकडे जाऊन विविध राज्यनिहाय स्थितीचे अवलोकन केल्यास काही राज्यांत अत्यंत विदारक तथा चिंताजनक परिदृश्य आढळून येत आहे. यांमध्ये केरळ (1084) व पॉडेचरी(1038) येथे लिंग गुणोत्तर 1000 च्या पुढे आहे. तर 960 ते 1000 पर्यंत लिंग गुणोत्तर असलेल्या राज्यांत हिमाचल प्रदेश (974) उत्तराखंड (963) मणिपूर (987), मिझोरम (975), मेघालय (986), त्रिपुरा (961), ओरिसा (978), छत्तीसगढ (991), आंध्रप्रदेश (992), कर्नाटक (968), गोवा (968), आणि तामिळनाडु (995), यांचा समावेश आहे. 930 ते 959 या दरम्यान लिंग गुणोत्तर असणारी नागालॅंड (931), आसाम (954), पश्चिम बंगाल (947), झारखंड (947), म.प्र. (930) लक्षद्वीप (946), ही राज्ये होत, तर 930 पेक्षा कमी लिंग गुणोत्तर असणारी राज्ये महाराष्ट्र (925), गुजरात (918), राजस्थान (926), उ.प्र. (908), बिहार (916), जम्मू काश्मीर (883), पंजाब (893), चंदीगढ (818), हरियाणा (877), दिल्ली (866), सिक्कीम (889), अरुणाचल प्रदेश (920), दमण दिव (618), दादरा नगर हवेली (775), आणि अंदमान निकोबार बेट (878), ही होत.

जनगणना – 2011 नुसार 0 ते 6 या वयोगटातील बालकांच्या लिंग गुणोत्तरात चिंताजनक स्वरूपाची घट निदर्शनास येत आहे. यामध्ये 1000 मुलांमागे मुलींचे प्रमाण कमी होऊन 914 इतके झाले आहे. जेव्हा की जनगणना – 2011 मधील हे प्रमाण 927 होते. महाराष्ट्रासारख्या पुरोगामी विचारसरणीचा सातत्याने पुरस्कार करणा-या राज्यामध्ये हेच प्रमाण 883 एवढे खालावले आहे.

असमतोलाची कारणे :-

- 1) मुलगाच हवा :- मुलगा हा वंशाचा दिवा तर मुलगी म्हणजे जबाबदारी, दुस-याचे धन अशी अनिष्ट मानसिकतेमधून लिंग गुणोत्तराचे संतुलन बिघडत आहे. महाराष्ट्रा सारख्या आघाडीवरील राज्याच्या 2002 च्या मानव विकास अहवालामध्ये आपल्याला मुलगाच हवा, ही भावना राज्यात फार प्रबळ आहे. असे दर्शविण्यात आले आहे. खरेतर केवळ राज्य वा राष्ट्रापुरताच स्त्रियांच्या घटनाच्या प्रमाणांचा प्रश्न संबंधित नसून हा एक वैश्विक चिंतेचा विषय बनला आहे. इ.स.2011च्या जनगणना अहवालानुसार जागतिक स्तरावर स्त्री- पुरुष प्रमाण 984 इतके आहे, जे इ.स. 2001 च्या जनगणनेत 2 पॉइंटसनी कमी आहे.
- 2) बालीकांचा जन्मदर कमी होण्यामध्ये बिघडत चाललेली मानसिकता आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचा अनिष्ट कामासाठी करण्यात येणा-या वापरातून गर्भांचे लिंगनिदान करून स्त्री भ्रूणहत्येचे प्रमाण भयंकर स्वरूपात वाढले आहे.
- 3) युनिसेफच्या एक अहवालामध्ये नमुद केले आहे. की, भारतात जन्म घेणा-या मुली (1.2 कोटी प्रतिवर्ष) मधून एक चतुर्थांश मुली पुढे आपला पंधरावा वाढदिवस साजरा करू शकत नाहीत यामधील एक तृतीयांश मुली वयाच्या पहिल्याच वर्षात मृत्यू पावतात.
- 4) इंटरनेशनल इन्स्टिटयुट ऑफ पॉप्युलेशन स्टडीज (IIPS) मुंबई या अभिमत विद्यापीठाचे संचालक डॉ. पी. अशाकिया स्वामी यांनी लिंग गुणोत्तराच्या असमतोलाचे पुढील प्रमाणे विश्लेषण केले आहे. त्यांच्यानुसार, "केवळ मुलगाच हवा या मानसिक प्रवृत्ती पुरतेच मर्यादीत नसून बदलता जीवनविषयक दृष्टिकोन हा देखील आहे. वीस वर्षापूर्वी महिलामधील गर्भधारणेचे पर्यायाने जन्मणा-या अपत्याचे प्रमाण साधारणपणाने तीन इतके होते. अलिकडे हेच प्रमाण जवळपास एक वा क्वचित दोन पर्यंत स्थिरावले आहे". याचमानसिकतेच्या परिणामातून गर्भलिंगचाचणीचा अवलंब वाढला आहेत.

निष्कर्ष :-

- 1) भारतात लिंग गुणोत्तराच्या प्रमाणात असमतोल प्रकर्षाने दिसून येतो. सातत्यपूर्णपणे स्त्रीयांच्या संख्येत घट होत आहे. हा प्रश्न गंभीर स्वरूपाच्या समस्येचे स्वरूप धारण करीत आहे.
- 2) पंजाब, हरियाणा, दिल्ली, चंदीगढ महाराष्ट्र, गुजरात या विकसित राज्यामध्ये भौतिक सेवा – सुविधांच्या विकासाचे एकीकडे निसंदेह परिदृश्य दिसत असतानाच दुसरीकडे मात्र लिंग गुणोत्तरामधील असमतोलातून सामाजिक सांस्कृतिक पतन झाल्याचे दिसून येत आहे. तद्वतच हिमाचलप्रदेश, जम्मूकाश्मीर, उत्तराखंड, बिहार, झारखंड, छत्तीसगढ, कर्नाटक, लक्षद्वीप, दमन आणि दिव मध्ये लिंग गुणोत्तराच्या प्रमाणात घट झाली आहे.
- 3) लिंग गुणोत्तराच्या प्रमाणाचे संतुलन राहण्यासाठी शशासकीय स्तरावरून होणा-या प्रयत्नांना तथा राबविण्यात येणा-या धोरणांना समाजातून मोठ्या प्रमाणावर प्रतिसादाची गरज आहे तरच ख-या अर्थाने मानवी समाजाचे स्थायित्व अबाधित राहू शकेल.

संदर्भ :-

- 1) Surendranath Dubey (2001)– Population of India – 2001 Authors Press Publishers New Delhi.
- 2) डॉ. कानिटकर तारा – (2004) लोकसंख्या आणि समाज डॉ. काळदाते सुधा विद्या बुक्स पब्लिशर्स, औरंगाबाद
- 3) प्रा. रायखेलकर / दामजी (2003) – भारतीय अर्थव्यवस्था विद्या बुक्स पब्लिशर्स, औरंगाबाद
- 4) गर्ग अमिता (जानेवारी – 2013) बढती लिंग असमानताएं: समस्या और समाधान – समाजकल्याण (मासिक पत्रिका)
- 5) मुळ सुरेखा (सप्टें – 2011) तिला वाचवा भविष्य घडवा – लोकराज्य
- 6) देशपांडे – पाटोदकर मयुरा (सप्टेंबर 2011) – वैश्विक चिंतेचा विषय – लोकराज्य

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished research paper.Summary of Research Project,Theses,Books and Books Review of publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- * International Scientific Journal Consortium Scientific
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.isrj.net